

Žydiškasis Vilnius: II Pasaulinis karas – Vilniaus getas

Žydai Vilniuje nuo XV a. iki 1943 m. ir svarbiausios paveldo vietos Senamiestyje: kaip atpažįstame žydiškąjį paveldą Vilniuje ir kodėl būtent tokį jį atpažįstame? Kodėl Vilnius vadinamas Šiaurės Jeruzale? Žydiškasis Vilnius per architektūrą, istoriją, asmenybes...

Dalykas: Istorija / **Trukmė:** 45 min. / **Erdvė:** Vilniaus Senamiestis

Įvadinė pamokos dalis – Tikslai (5 minutės)

- Pamokos tikslas – iš arti pažinti žydiškąjį Vilnių Antrojo pasaulinio karo kontekste, suvokti geto ribas.
- Klausimai mokiniams: ką jie jau žino apie žydus/kaip pažįsta/atpažįsta žydų paveldą? Kodėl tema svarbi? Ar tema aktuali 8-okams šiandien? Kokius terminus jie sieja su žydų kultūra ir žydiškuoju Vilniumi?

Veikla / Maršrutas

ĮĖJIMAS Į VILNIAUS ŽYDŲ KVARTALĄ / Gaono – Dominikonų - Šv. Jono – Universiteto g.

XVII amžiaus pirmoje pusėje (1633) Lenkijos Karalius ir Lietuvos Didysis Kunigaikštis Vladislovas Vaza suteikė privilegiją žydams gyventi Vilniuje,- čia suformuotas specialus kvartalas. Sparčiau augant žydų skaičiui mieste, 1742 m. Didžiojo Kunigaikščio privilegija žydams buvo leista kurtis visame mieste, išskyrus dvi pagrindines gatves – nuo Aušros vartų iki Katedros ir nuo Trakų vartų iki Vilniaus universiteto. Žydų kvartale stovėjo Didžioji sinagoga ir Mato Strašūno biblioteka, gyveno Gaono vardu žinomas judaizmo mokslininkas, veikė turgūs, restoranai, barai ir krautuvėlės.

Prie Sirvydo skvero kadaise prasidėjo Vilniaus žydų kvartalas. Įėjimas į kvartalą buvo dabartinės Gaono gatvės pradžioje. Čia ir dabar stovi pastatas su rotonda. Priešingoje Gaono gatvės pusėje kadaise irgi buvo pastatas su tokia pačia rotonda – žydiška Esteros Rubinstein mergaičių gimnazija. Abi rotondos žymėjo tarp jų esantį simbolinį įėjimą į kvartalą. Tačiau nei gimnazijos pastatas, nei jo rotonda neišliko: dabar jos egzistavimą liudija tik šaligatvio plytelės, išdėstytos neįprasta apskritimo forma. Religiniu pagrindu veikusios žydų gimnazijos būdavo arba mergaičių, arba berniukų. Bet Lietuvoje veikė ir daug į religiją neorientuotų žydų mokyklų, kuriose dalykų dėstymas buvo pasaulietiškas, o berniukai ir mergaitės mokėsi kartu. (*Klausimas: ar šiandien Vilniuje yra žydų mokykla? Kokia? Kur?*)

STIKLIŲ IR DIDŽIOSIOS GATVĖS SANKRYŽA / Vilniaus getas / Tragiško Vilniaus geto likimo pradžia

Getas – atskiras ar izoliuotas miesto rajonas ar gyvenvietė, kurioje atskirai leidžiama gyventi tautinėms/kultūrinėms mažumoms. Pirmasis getas Venecijoje (1516). Prieš II pasaulinį karą Vilniuje gyveno apie 57–60 tūkst. žydų (1/4 miesto gyventojų). Į getą buvo suvaryta apie 40 tūkstančių jų. Apie 10 tūkst. žydų buvo sunaikinta dar prieš geto įkūrimą. Pagal vokiečių rasinę teoriją, žydu buvo laikomas bet kuris žmogus, kurio bent vienas senelis, nesvarbu, iš kurios pusės, buvo žydas. Net ir pakeitę tikėjimą, bažnyčioje susituokę su katalikais žydai vis tiek buvo varomi į getą.

Vokietija įsiveržė 1941 m. birželio 22 d., o birželio 24 d. vokiečių kariai jau žengė į Vilnių. Liepos 2 d. Vilnių pasiekė vokiečių operatyvinės grupės, kurių vienas uždavinių buvo naikinti žydus. Žydų naikinimas Paneriuose prasidėjo jau liepos 11 d. Apribojimai žydams prasidėjo nuo pat vokiečių okupacijos pradžios: žydai nuo 18 val. vakaro iki 6 val. ryto negalėjo palikti savo namų, jiems buvo galima apsipirkti tik tam tikrose parduotuvėse tam tikromis valandomis, žydai negalėjo vaikščioti šaligatviais, jie privalėjo nešioti geltonas žvaigždes su „Jude“.

Į getą žydai buvo suvaryti po rugpjūčio 31 d. provokacijos. Iš būsimos geto teritorijos per kelias dienas buvo įsakyta išsikelti keliems tūkstančiams žmonių, o į jų vietas rugsėjo 6 d. buvo pradėti vežti žydai iš viso Vilniaus.

VILNIAUS GAONAS / Žydų gatvė ir neišlikęs Gaono namas.

Žydų gatvėje stovėjo namas, kuris iki šių laikų neišliko – jo vietą žymi tik paminklas. Tame name didžiąją savo gyvenimo dalį praleido Elijahu Ben Solomonas Zalmanas, geriau žinomas kaip Vilniaus Gaonas. Jis buvo vienas didžiausių visų laikų žydų mąstytojų.

Vilniaus Gaono, garsiausio XVIII a. išminčiaus, pasaulinio garso Toros ir Talmudo komentatoriaus, vardas išgarsino Vilnių kaip Lietuvos Jeruzalę, o Didžioji sinagoga tapo jos simboliu.

DIDŽIOJI VILNIAUS SINAGOGA / Sovietmetis, antisemitizmas ir dabartinė situacija.

Vilniaus Didžioji sinagoga, ištisis amžius traukė į Vilnių judaizmo žinovus iš visos Europos, buvo seniausia ir pati žymiausia. Po II pasaulinio karo Vilnius neteko beveik visos žydiškosios savo dalies. 1945 m. karo pabaigoje ir pagrindinė Vilniaus žydų maldos vieta – Didžioji sinagoga – buvo apgriauta. Sovietmečiu, žydus, jų kultūrinį paveldą apskritai bandyta ištrinti iš Vilniaus miesto istorijos. Tada nebuvo nei Žydų, nei Gaono gatvės. Kvartalas po karo merdėjo, apgriauta sinagoga, viena pusė Vokiečių gatvės galutinai nugriauta. Jų vietoje praplėsta pati gatvė, užstatyti nauji namai, įrengtos mašinų stovėjimo, vaikų žaidimo aikštelės, vietoje sinagogos pastatytas vaikų darželio pastatas.

XVII a. pastatytoje sinagogoje vienu metu galėjo melstis apie 3 tūkstančius žmonių. Didžiąją sinagogą supo daug mažesnių sinagogų ir maldos namų. Jos buvo suskirstytos pagal tikinčiųjų profesiją. Greta sinagogos buvo įsikūrusi ir biblioteka. Judėjų tradicijoje maldos namai nėra tik architektūrinis darinys, o Toros saugojimo vieta, intelektualinis centras ir visą bendruomenę sutraukianti erdvė. Sinagogoje ir aplink ją nuolat vyksta religinis, kultūrinis, intelektualinis ir kasdienis žydų tautos gyvenimas. Sinagoga, išvertus iš graikų kalbos, yra „susibūrimo vieta“. Hebrajų kalba sinagoga irgi vadinama „susibūrimo namais“. Tai reiškia, kad sinagogoje galima daryti viską: šokti, valgyti, studijuoti, melstis.

MAŽASIS IR DIDYSIS VILNIAUS GETAI – VOKIEČIŲ GATVĖ

Vilniaus getas buvo nacių sunaikintas 1943 m. rugsėjo 23 d., šią dieną dabar minima Lietuvos žydų genocido atminimo aukų diena. Vilniaus getas iš pradžių nebuvo vientisas. Jis buvo suskirstytas į du atskirus getus – Mažąjį ir Didįjį. Mažajame gete gyveno apie 10–11 tūkst. gyventojų. Didžiajame Vilniaus gete gyveno apie 30–40 tūkst. žmonių. Vokiečiai į Didįjį getą suvarė žydus, kurie galėjo dirbti, o į Mažąjį – senyvo amžiaus žmones, vaikus, moteris. Būtent dėl šios priežasties, Mažasis getas egzistavo vos penkias savaites. Išliko tik Didysis getas.

Gal simboliškas sutapimas – didįjį ir mažąjį Vilniaus getus skyrė būtent Vokiečių gatvė. Ji istoriškai taip vadinosi, nes čia gyveno daug vokiečių pirklių ir amatininkų. Šios gatvės centrinė vieta mieste liudija, jog tai viena seniausių gatvių, tikėtina savo pavadinimą gavusį nuo vokiškai kalbėjusių pirklių, pradėjusių keltis į Vilnių dar XIV a. Vokiečių gatvė buvo daugiakultūrė, kaip ir visas Vilnius: joje skirtingais laikotarpiais sugyveno lenkai, vokiečiai, rusai, žydai. Vokiečių gatvė buvo įvairialypė ir užėmė kavines ar parduotuves kviečiančių iškabų kalbomis. Čia veikė kavinės, kazino, viešbučiai, pinigų keityklos, vaistinės, parduotuvės, kuriose būdavo pardavinėjama visko, nuo maisto prekių iki statybinių medžiagų, veikė vegetariškų patiekalų restoranai.

PAMINKLAS DAKTARUI AISKAUDAI / PAMINKLAS ŽYDŲ KOVOTOJAMS ATMINTI / Mėšinių ir Dysnos g.

Vilniaus senamiestyje stovi paminklas daktarui Cemachui Šabadui, dirbusiam žydų ligoninėje. C. Šabadas buvo žydų bendruomenės pirmininkas ir vienas iš YIVO – žydų kultūros instituto Vilniuje – kūrėjų. Šis institutas iki šiol veikia Niujorke. „Ši skulptūra pasakoja istoriją, kaip pas daktarą atėjusi mergaitė pasiskundė, kad jai skauda gerklę, ir paklausė, kokius vaistus gerti. Daktaras jai atsakė, kad vaistų gerti nereikia, užtenka karšto pieno. Mergaitė tada pasakė, kad ji iš neturtingos šeimos ir gerti pieną kas rytą jai per brangu. Daktaras pakvietė mergaitę ateiti pas jį į namus, pažadėjęs pavaišinti karštu pienu. Ir mergaitė kasdien su katinu atėdavo pas daktarą į namus“.

Atskiros žydų ligoninės egzistavo, nes religingi žydai negalėjo eiti į ne žydų ligonines: tai draudė jų papročiai, reikalavė, kad maistas būtų košerinis, o visi gydytojai – vyrai. Bet žydų ligoninės priimdavo ne tik žydus: aptarnavo visus norinčius.

VILNIAUS MUZIEJUS – PARODA „VOKIEČIŲ GATVĖ“

Pamoką baigsime Vilniaus muziejuje, kur šiuo metu veikia paroda „Vokiečių gatvė“. Kartu su muziejininkais atkreipsime dėmesį į žydiškuosius Vokiečių gatvės akcentus. Atliksime refleksiją.

Apibendrinimas, vertinimas, įsivertinimas (5 minutės)

Refleksija / Diskusija

[Galima minėti ir šiuos objektus, susijusių istoriją:](#)

VILNIAUS ARKIKATEDRA - LIETUVOS PREZIDENTŪRA - ŽYDŲ PARDUOTUVĖS ŽEMAITIJOS GATVĖJE - JUDENRATAS IR ŽYDŲ TARYBA - VILNIAUS GETO TEATRAS ir ŽYDŲ BIBLIOTEKA - VILNIAUS CHORALINĖ SINAGOGA - PAMINKLAS PASAULIO TEISUOLIAMS – muziejai, bendruomenių namai, etc.

[Rekomenduojami susipažinti terminai:](#)

Judaizmas, jidiš, hebrajų, getas, sinagoga, Gaonas, Tora, Talmudas, štetlas, rabinas, ješiva, beigeliai